

A CISZTERCI ESZMÉNYEK A *VITA AELREDI*BEN

KOLESZÁR ZSÓFIA

ABSTRACT

Cistercian Ideals in the Vita Aelredi

During St. Ailred's tenure as abbot of Rievaulx (1147–1167), Rievaulx became the most influential abbey of the Cistercian order in England. One of the most important sources available on his life is the *Vita Aelredi*, written by Walter Daniel, which is primarily concerned with the presentation of an ideal. Through the analysis of the biography, this study shows what ideals the Cistercians formulated, what they considered important to emphasize about themselves, and in what aspects they were unique compared to other monastic orders. The first part of the article deals with the process of Ailred's becoming a Cistercian monk and the motivating factors conveyed by the author, the most prominent of which are purity, the ideal of an austere life, voluntary poverty, and a community held together by the power of love. The study also looks at the immediate background to Ailred's entry into the Order, revealing the role played by the network of relationships in his decision. The second major unit explores the ascetic practices through which the author seeks to convey Ailred's deepening spirituality and the process of him becoming increasingly Christ-like. The third section discusses how the Cistercian ideal of *caritas* is manifested in relation to the life of Ailred and the daily life of the abbey, with particular reference to compassion, mercy, and forgiveness.

A korai XII. századi ciszterci történelem bővelkedik a sikeres világi pályát maguk mögött hagyó új tagok történeteiben, akik korábbi életüket önként feladva boldogan választották a világtól elzárt, az épp növekedésnek indult városok zajától mentes monostorok szemlélődésre alkalmas magányát.¹ Rievaulx-i (Szent) Elréd története egy ezek közül. Elréd 1147–1167 között volt a rievaulx-i monostor apátja, és ez idő alatt Rievaulx a ciszterci rend legbefolyásosabb monostorává nőtte ki

A szerző az ELTE Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történelem doktori programjának hallgatója.

¹ Lékai: Eszmény és valóság, 62.

magát Észak-Angliában. Életéről a legfontosabb rendelkezésünkre álló forrás, saját történeti és spirituális munkái mellett, a tanítványa és barátja, Walter Daniel által jegyzett *Vita Aelredi Abbatis Rievall'* című életrajz, melyet a szerző nem sokkal az apát halála után írt.

A szerző elsősorban hagiográfusként járt el a *Vita Aelredi* megírásakor, ami joggal vehet fel kételyeket a műben olvasható információk hitelességét és megbízhatóságát illetően. Azonban a narratíva nem a végeláthatatlan csodatételekre van kihegyezve, amelyek egy-két generációval később a hivatalos szentté avatási eljárás szerves részét képezték. A szerző sokkal inkább Elréd mint Jézus Krisztus hű követője emlékét kívánta megőrizni, akinek életét és minden cselekedetét már a szerzetesi hivatás előtt is az alázatosság, az erényesség, illetve a felebaráti szeretet gyakorlásának fontosságába vetett hit vezérelte. Walter Daniel világosan megfogalmazza a *Vita* elején, hogy a célja Elréd dicsőítése, egyszersmind követendő példa állítása a jelenlegi rievaulx-i szerzetesek és a későbbi generációk elé, emlékének megőrzése, valamint szentségének bizonyítása.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a *Vita Aelrediben* hogyan, milyen módon jelennek meg a ciszterci reform alapvonásai, milyen modelleken keresztül mutatja be a szerző Elrédet és a rievaulx-i ciszterci közösséget. Elemzésemben nem kronologikusan fogok haladni, hanem két nagyobb egységre osztottam azokat a *Vita* egészén átívelő témákat, amelyeket Walter Daniel is igyekszik közvetíteni a *Vita Aelredin* keresztül Elréd életének különböző időszakaihoz kapcsolva őket. A témák egyike Elréd egyre mélyülő és egyre intenzívebbé váló elvonulása a világtól, a másik pedig Elréd szeretete, a személyiségében és viselkedésében megjelenő, abban testet öltő *caritas* mind Isten, mind pedig „felebarátai” felé.

A CISZTERCI SZERZETESSÉ VÁLÁS

Elréd fiatalkorát Skóciai Szent Margit fiának, I. Dávidnak az udvarában töltötte, ahol sáfárként (*dispensator*) szolgált, mielőtt belépett volna a ciszterci rendbe. Walter Daniel életrajza alapján Elréd olyan figyelemre méltó erényei, mint a bölcsesség, az alázat, az együttérzés és a jámborság már az itt eltöltött idő alatt is kiemelték az udvar emberei közül. A szerző megjegyzi, hogy gyermekként nem vágyott erre a világi szolgálatra, csupán alázatossága okán volt rá hajlandó egy rövid időre, de gondolatban és akaratban már a mennyekben volt.² Amikor a szerző Elréd udvarban elvégzendő feladatairól ír, például az ételek királyi asztalnál való felszolgáltatásáról, nem mulasztja el megemlíteni, hogy gondolatai ilyenkor egy másik világban jártak: a külvilág dolgait elfeledte, a táplálkozás ügyével nem foglalkozott, hanem

² Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 2.

azt az apostoli szavakon való mély gondolkodás és békés szemlélődés váltotta fel.³ Az étel és ital iránti közömbössége – szembeállítva a szemlélődéssel és imádsággal eltöltött idővel – itt jelenik meg először a *Vitában*, de a későbbiekben is a narratíva szerves részét képezi. Továbbá a szerző megjegyzi Elréd udvarbéli reputációjával kapcsolatban, hogy már itt is inkább szerzetesként tekintettek rá, mintsem világi személyként.⁴ Mindemellett a gyakorlatban számos dologért felelt, a király felelőségteljes feladatokkal bízta meg, valamint az udvarban semmi nem történt az ő tudta nélkül. Bármennyire is ellenére volt a világi szolgálat a szerzetesi hivatással szemben, Walter nem tartja megvetendőnek és elfelejtendőnek Elréd életének ezen időszakát, sőt úgy állítja be, mintha a világi szolgálat legfontosabb indítéka (és értelme) az lett volna számára, hogy a bölcs király uralmában osztozva a legkiválóbb vezetőtől sajátíthatta el a királyi erényeket, amelyeket a későbbiekben – már apátként – kamatoztatni tudott a hívek vigasztalásakor, ezáltal pedig önmaga és mások számára egyaránt gyümölcsöző szolgálatnak tartja. A szerző nem említi Elréd királyi udvarban végzett tevékenységeivel és az azokhoz való hozzáállásával kapcsolatban Szent Benedek *Reguláját*, mégis valószínűsíthető, hogy leírásában erősen támaszkodik a *Regula* 31. fejezetére, melyben Benedek leírja, milyennek kell lennie a monostor gondozójának. Walter tehát monasztikus modelleket vesz alapul, amikor Elréd karakterét ábrázolja. A *Vita* ezen részében egyértelműen megjelennek a *Regula* azon előírásai, melyek szerint:

Házgondnoknak olyat kell választani a közösségből, aki bölcs, érett jellemű, évésben mértékletes, nem gögös, nem heveskedő, nem igazságtalan, nem nehézkes, nem pazarló, hanem istenfélő, hogy mintegy atyja legyen az egész közösségnek. Mindennek gondját viselje. Lelkek felett őrködjék, és mindig tartsa emlékezetében az apostoli mondást, hogy aki jól szolgál, jó rangot szerez magának.⁵

Walter említi egy olyan esetet az udvarban, amikor Elrédet megtámadta egy vele szemben ellenséges indulatokkal tápláló lovag, aki féltékeny volt rá, mert a király különleges kegyeit bírta, és mindenki nagyon szerette a palotában. Walter szerint a lovagot a düh és az irigység kerítette hatalmába, nem bírta elviselni a „mi Józsefünk” látványát – ahogy életrajzírója fogalmaz –, és azokat a kegyes tulajdonságait, amelyek meglétének mintegy természetes következményeként „Atyaként” tisztelték őt más

³ Uo., 4.

⁴ Uo.

⁵ „Cellarius monasterii elegatur de congregatione sapiens, maturis moribus, sobrius, non multum edax, non elatus, non turbulentus, non iniuriosus, non tardus, non prodigus, sed timens Deum; qui omni congregationi sit securus pater. Curam gerat de omnibus. Animam suam custodiat, memor semper illud apostolicum, quia: Qui bene ministraverit, gradum bonum sibi adquiret.” Szent Benedek: *Regula*, 31. cap. (27.)

lovagok, és nagyfokú megbecsültségnek örvendett körükben.⁶ A lovag nem fizikailag bántalmazta, hanem mocskos szavakkal illette a palotában, azt bizonygatva, hogy nem érdemli meg a király bizalmát, dicséreteit és a különleges bánásmódot. Walter hangsúlyozza, hogy Elréd ellenségeinek még nagyobb szolgálatot tett, mint barátainak, és békés, nyugalommal telt szíve fénnel töltötte el még a rosszakarók zűrzavaros elméjét is: alázattal, bölcsességgel, szeretettel és türelemmel fordult a lovaghoz a sértő magatartása ellenére, sőt még igazat is adott neki abban az értelemben, hogy valóban bűnösnek érzi magát, mert elbukott a szolgálatban, de nem a földi hatalom, hanem a „Mennyek Királyának” szolgálatában.⁷ Walter szemében Elréd olyan nagyságról tett tanúbizonyságot, amely minden szerzetes számára modellként szolgálhat. Bár ő még nem szentelte életét hivatalosan az Úrnak, mégis olyan türelemmel, gyengédséggel és kedvességgel fordult az őt bántalmazó lovag felé, amelyre a szerző szerint azok a szerzetesek sem feltétlenül lennének képesek, akik már évtizedek óta tanulják elvonulva a kolostorokban, hogyan legyenek minél türelmesebbek másokkal. Kétséges, hogy ez az eset valóban megtörtént-e, de Walter számára valószínűleg nem is számított kardinális kérdésnek; sokkal fontosabb lehetett számára, hogy az eseményen keresztül megjelenítse Elréd jóságát, alázatát, embertársai felé megmutató szerzetetét és türelmét, valamint a békéltetésben megmutató tehetségét. Ezek az erények végső soron – a *Vita* egészét tekintve is – definiálják Elréd szentségét Walter szemében.

Walter úgy fogalmaz a lovaggal történt incidens kapcsán, hogy Elréd ekkoriban még „Egyiptom földjén”⁸ élt, amely ebben az esetben a világi életre, azon belül is a királyi udvarra utal, párhuzamba állítva azt a bibliai József egyiptomi rabságával. József alakja és Elréd közötti lényeges hasonlóság a műben, hogy a szerző Elréd előbbi esetben mutatott, az ellenséges lovaggal szembeni alázatos és türelmes magatartásának következtében a skót király még inkább kegyeibe fogadta, és egyre fontosabb ügyletekkel bízta meg. Elréd – Józsefhez hasonlóan – megpróbáltatásokon megy keresztül, féltékenységgel és irigységgel kell szembenéznie az irántavaló különleges szeretet és kiemelkedő képességei miatt, mégis önmaga javára tudja fordítania a nehézségeket, mert képes megbocsátani az ellene vétkezőknek, alázattal és szeretettel fordul ellenségeihez, követve a krisztusi példát. Ugyanitt úgy is utal rá, mint egy „második Dánielre Babilonban.” Az újabb ószövetségi szereplővel való párhuzam adja magát, hiszen Dániel próféta is fogságban volt Babilonban – csakúgy, mint Elréd a királyi udvarban Walter szemében –, és ő is az udvarban szolgált a király mellett. Őt is bizalmába fogadta az uralkodó, de irigyei elérték, hogy oroszlánverembe vessék, ahonnan viszont sértetlenül került elő a fenevadak közül az isteni

⁶ Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 5.

⁷ Uo., 7.

⁸ Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 7.

közbejárásnak köszönhetően. A szerző tehát úgy ábrázolja Elréd világi életét, mint egy „erényes száműzetést”, mielőtt megtalálta volna igazi hivatását. Párhuzamba állítja életének ezen időszakát a két bibliai alak fogságával; mindketten hagyományos keresztény toposzai az erényes száműzetés motívumának.⁹ Walter szerint a lovaggal való kedves és alázatos bánásmódjának köszönhetően érdemelte ki a király barátai között az első helyet. Minden bizonnyal fényes karrier várhatott volna rá, amennyiben nem döntött úgy, hogy engedelmeskedik az isteni parancsnak, és maga mögött hagyja a jólétet és a kényelmet egy szigorúbb élet reményében.¹⁰ Az isteni elhívás arra készítette, hogy „megvesse e romlott élet gőgösségét”,¹¹ és rájött, hogy a szerzetesi életforma a tökéletes módja a mennyei ígélet beteljesítésének. Elréd azt remélte, hogy az Istennek szentelt élet által visszanyerheti azt a belső békét, amelyet elvesztett a királyi udvarban eltöltött évekre jellemző, „laza” életmód következtében. Lelki életének tisztaságát azzal igyekezett helyreállítani, hogy megpróbált megszabadulni a bűnös szokásoktól.

Walter elbeszélése alapján az elhatározást követően nem sokkal Elréd

[...] York városának környékén járt az egyházmegye érsekével való ügye miatt, amikor egy szerencsés véletlennek köszönhetően közeli barátjától hallotta, hogy két vagy több évvel azelőtt bizonyos szerzetesek érkeztek Angliába a tengerentúlról. Nagyszerű emberek, akik nagy tapasztalattal bírtak a vallási életben, és akik nemcsak nevükben, de öltözkükben is fehér szerzetesek.¹² Megjegyzi, hogy amikor megérkeztek Angliába, „[...] Helmsley közelében verték fel kunyhóikat, védelmezőjük, az előkelő Walter Espec birtokán, aki I. Henrik fő bárója volt.”¹³

Anglia területén Rievaulx (1132) volt az első olyan ciszterci apátság, amelynek Clairvaux volt az anyamonostora, illetve földrajzi értelemben Észak-Angliában, Yorkshire-ban helyezkedett el. David Knowles mutatott rá, hogy Szent Bernát választása – többek között – azért eshetett erre a területre, mert egy angol tanítványokból álló kisebb csoportjának tagjai mind innen származtak, és így próbálta

⁹ Heffernan: *Sacred Biography*, 427.

¹⁰ Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 9.

¹¹ Uo.

¹² „Paulo post namque in partes Eborace ciuitatis pro quodam negocio deueniens ad Archiepiscopum eiusdem diocesis, didicit a quodam familiarissimo sibi rumore laudabili quosdam monachos ferme ante duos annos ex transmarinis partibus uenisse in Angliam, mirabiles quidem et religione insignes, uestitu quoque albos et nomine.” Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 5.

¹³ „...iuxta Helmsley nobiliorem uillam aduocati sui uiri illustrissimi et ex premis procerum regis H. senioris nomine Walteri Espec super ualidissimum torrentem Rie nomine planicie uallis latissime hinc inde circumiacentecasas fixere suas.” Uo.

kiterjeszteni a befolyását az angol területeken.¹⁴ Ennek a feltételezésnek az igazságtartalma több olyan személy életpályájának ismeretében nyilvánvaló, akik az angol monasztikus és egyházi körökben fontos pozíciót töltek be. A kapcsolatok azt sugallják, hogy Szent Bernát valószínűleg már az 1120-as években összeköttetésben állt Yorkshire-rel. Ez egyrészt elősegítette az időigényes monostoralapítási folyamat megkezdését, másrészt biztosított számára egyfajta rálátást a régió egyházpolitikai és lokális ügyeire, problémáira.¹⁵

Janet Burton azt vizsgálta, milyen politikai motivációk bújtak meg ciszterci monostoralapítások mögött Angliában, és ezek miben különböztek a kontinensen való elterjedésüktől.¹⁶ Rámutatott, hogy a XII. századi angliai ciszterci monostorok koncentrációja – Wales és határvidéke mellett – Yorkshire területére esett. Ezek voltak azok a területek, amelyek I. Hódító Vilmos (*sedit* 1066–1087) idején a normann hódítás határterületét képezték.¹⁷ Az uralkodó számos földbirtokot adományozott hadvezéreinek, hogy biztosítsa a normann hegemoniát a megszerzett területek felett. Ezeknek a nemeseknek leszármazottjai előszeretettel adományoztak földeket az itt alapított ciszterci monostoroknak, ezzel kibővítve ütközőzónájukat.¹⁸ Nem véletlen, hogy a viszonylag lassú kezdetek után éppen I. Blois-i István (*sedit* 1135–1154) uralkodása alatt ment végbe a ciszterci monostorok legintenzívebb alapítási hulláma: abban az időszakban, amelyet egy 19 évig tartó anglo-normann polgárháború, politikai anarchia és gyenge királyi hatalom jellemezett.¹⁹ Erről az időszakról maga Walter Daniel is megemlékezik, amely a *Vita* azon kevés részének egyike, melyekből kiderül, hogy a szerző – és vele együtt Elréd is – sokkal inkább tisztában volt a monostor falain kívüli világ valóságával, mint amennyire arra a *Vita Aelredi* egésze alapján következtetni lehet.

Amikor I. Dávid nővére, Matild I. Henrik angol királyhoz (*sedit* 1100–1135) ment feleségül, a későbbi skót uralkodó is Henrik udvarában nevelkedett éveken keresztül, és ez a szoros kapcsolat a későbbiekben is megmaradt a két uralkodó között.²⁰ Továbbá, ahogy Walter Daniel is említi, a világi alapító, Walter Espec I. Henrik köréhez tartozó normann származású nemes volt, aki egyben I. Dávid skót király egyik legprominensebb normann támogatója is volt.²¹ Thurstan yorki érsek (*sedit* 1114–1140), a gregoriánus reformkezdeményezések elkötelezett támogatója, szintén jó kapcsolatban volt a skót uralkodóval. Burton szerint ő volt az, aki valójá-

¹⁴ Knowles: *The Monastic Order*, 228.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Burton: *The Monastic Order*, 115.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo., 116.

¹⁹ Jamroziak: *The Cistercian Order*, 53.

²⁰ Green: *David I and Henry I*, 2.

²¹ Uo.

ban megismertette a leendő alapítót, Walter Especet a ciszterci szerzetesrenddel és Szent Bernáttal.²² Walter Daniel szerint Elréd már a yorki érsekkel való találkozását megelőző időben vágyott arra, hogy maga mögött hagyja a világi életet, azonban ezt nem merte elmondani a skót királynak. Yorki útjáról hazafelé jövet – miután barátjától hallott a monostorról – látogatást tett Espec Helmsley-i birtokán, ahol az alapító nagy örömmel üdvözölte. Másnap megnézték Rievaulx-t, ahol a monostor kapujában teljes fogadóbizottság várta őket, majd elmentek közösen imádkozni. Walter leírása alapján, bár nagy hatással volt rá ez a látogatás, ennek ellenére elindult a skót udvarba. Azonban útja mégis visszavezetett a monostorba az egyik barátja és egyben szolgálója hatására, mert bár ő maga nem tette volna ezt, amennyiben a saját akaratán múlik, de alázatossága révén alárendelte magát a nála alacsonyabb rangú társa akaratának.²³ Amikor megérkeztek a monostor kapujához, a monostor legelőkelőbb emberei várták őket újfent, tehát minden bizonnyal számítottak visszajövetelére. Ezután pedig rögtön befogadták. A *Vita* ezen része nem teljesen egyezik a *Regula* szabályaival, mivel Szent Benedek előírja, hogy aki a szerzetesi életre jelentkezik, annak ne engedjék könnyen a belépést, csak miután megvizsgálták motivációjának tisztaságát. „Ha a jövevény állhatatosan zörget, és ha azt látják, hogy az őt ért méltánytalanságokat és a belépés nehézségeit négy-öt napon át türelmesen viseli, és megmarad kérése mellett, engedjék meg neki a belépést.”²⁴ Ehhez képest Elrédnek nem kellett szembenéznie ilyesfajta nehézségekkel, ami azt mutatja, hogy a rievaulx-i monostorba való belépése nem hirtelen elhatározásból történt, hanem előre meg volt tervezve, amiről minden bizonnyal a skót király is tudott.²⁵ A ciszterciek angliai meglepedésében szerepet játszó fontos személyeket – Walter Especet, Thurstan érseket, I. Henriket és Szent Bernátot – egymáshoz is, de ezzel együtt a skót királyhoz is szoros szálak fűzték, így minden valószínűség szerint Elréd sorsa már jóval azelőtt eldőlt, hogy Szent Waldeftől hallott volna a fehér szerzetesekről. Minden bizonnyal a yorki érsekkel való találkozás is a monostorba való belépését készítette elő.

Walter Daniel, mint láttuk, narratívájában teljesen figyelmen kívül hagyta azt a szociokulturális és politikai közeget, amelynek fontos szerepe volt Elréd ciszterci rendhez való csatlakozásában. A *Vita Aelredi* műfaját tekintve ez nem meglepő, de mindezzel együtt a mű értékes információkat szolgáltat arról, hogyan látta a szerző a ciszterci szerzeteseket, azaz milyen – a ciszterciekkel rokonítható – eszményeket jelenít meg leírásában, amelyeken felbuzdulva Elréd csatlakozni szeretett volna hozzájuk. Walter kiemeli, hogy az angol földre érkező ciszterci szerzetesek ruhájuk színében is megjelenítik azt a tisztaságot és egyszerűséget, amit képviselnek: „Ne-

²² Burton: *The Monastic Order*, 116.

²³ Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 7.

²⁴ Szent Benedek: *Regula*, 58. cap. (42–44.)

²⁵ Dutton: *The Conversion*, 48–49.

vük ugyanis onnan ered, hogy az angyalokhoz hasonlóan, festetlen ruhátviselnek, amelyet juhok gyapjából szóttek és fontak.”²⁶ Leírásában érzékletesen mutatja be, hogy a ciszterci szerzetesek mennyire megvetik az olyan földi hívságokat és múltó dolgokat, mint a gazdagság és a kitüntetések, ételeikben, italaikban és javaikban önmegtartóztatók, csak és kizárólag annyit vesznek magukhoz, amely elegendő testük alapszükségletének kielégítéséhez, tehát ahhoz, hogy imádkozni tudjanak Istenhez. Ennek megfelelően hangsúlyozza, hogy

[...] a szegénységet tisztelik: de nem a lusták és hanyagok nyomorát, hanem azt a szegénységet, amelyet az akarat szükséglete vezérel, a hit ereje tart fenn, és az isteni szeretet erősít meg. A szeretet kötelékei pedig olyan erősen fűzik össze őket, hogy közösségük egy lobogó alatt felsorakozó hadsereghez hasonlatos.²⁷

A bekezdés további része szinte pontosan visszaadja a benedeki *Regulában* és a ciszterci szabályzatokban foglaltakat: nem rendelkeznek saját vagyonnal, nem is beszélgetnek együtt, senki nem tesz semmit a saját akaratából, csak ha azt az apát jóváhagyta; a személyes státusz feloldódik az egyenlőségben, nincs méltánytalan kivételezés, leszámítva a nagyobb szentségben élt életet, amely képes valakit a többiek fölé helyezni.²⁸ Walter Daniel továbbá az *Apostolok cselekedeteiből* idéz, amikor úgy jellemzi a cisztercieket, mint egy olyan közösséget, amely a Szentlélek kegyelme és szeretete által „egy szívet és egy lelket”²⁹ alkot. Walter tanúsága szerint a ciszterciek radikális, önként vállalt szegénysége és a tökéletes, a szeretet kötelékei által egyesült közösség voltak azok az eszmények, amelyek leginkább lelkesítették Elrédet.

A rievaulx-i monostor természeti környezetének ábrázolásakor a szerző *alterus Paradisus*nak nevezi a tájat, amely magában hordozza a mennyei Jeruzsálem ígértét. Leírásában egy festői környezet képe tárul elénk, amely önmagában is szemet gyönyörködtető, és egyben tökéletesen alkalmas a szerzetesi életre:

A helyet egy Rie nevű, sebes futású patak folyása szelte keresztül, melynek mindkét oldalán széles völgy terült el... Kicsiny településüket és a helyet, ahol az feküdt, a folyóról és a völgyről nevezték Rievallisnak. A völgyet magas dombok szegélyezték, úgy vették körbe, akár egy korona. A dombok a sokféle fa gyönyörű színeibe

²⁶ „Nomen enim ex eo traxerunt quod ouis uellere puro in filum producto et in telam deducto sine fuco cuiuslibet coloris angelice satis tegerentur.” Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 5.

²⁷ „[...] Sunt autem colentes paupertatem, non quam parit penuria negligencium et torpencium ocio set quam uoluntaria necessitas administrat et fidei sustentat integritas et diuina commendat dileccio. Qui quoque caritate iunguntur adinuicem tam ualida ut terribilis appareat eorum societates tanquam castrorum acies ordinata.” Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ ApCsel 32, 4.

öltöztek, és csendes magányt biztosítottak a völgy számára, ahol a szerzetesek egy második Paradicsom ligeteinek gyönyörét élvezhették.³⁰

A *Vita Aelred*iben a paradicsomi táj leírása még folytatódik, amelynek szépsége és csendje egyaránt szemlélődésre ösztönzi a szerzetest. A tájleírás nem kapcsolódik szorosán Elréd életszentségéhez, és nem is az aszketikus természetszemléletet követi, hanem azt hivatott demonstrálni, hogy milyen vonzó volt az eddig világi életet élő, azt hátrahagyni kívánó Elréd számára ez a „boldog hely” és az itt tartózkodó közösség. A ciszterci rend alapokmánya, a *Charta caritatis* és a generális káptalan statútumai rögzítik, hogy a monostorokat lakott területektől távoli vidéken kell felépíteni, viszont a rievaulx-i monostor elszigeteltsége itt is viszonylagos volt, ugyanis földrajzilag közel – mindössze attól két mérföldre – helyezkedett el a világi alapító, Walter Espec birtokához Helmsleyben.³¹

Mint láttuk, a szerző több ponton is kiemelte a ciszterciek életvitelére jellemző szegénységet és egyszerűséget, valamint Elréd szerzetessé válásának útjával kapcsolatban megemlítette, hogy bár felelősségteljes feladatokat látott el a királyi udvarban, mégis sokszor megfélekedezett a külvilágról (például a táplálkozásról), hiszen sokkal fontosabb volt számára a szemlélődés és az imádság. Az Elrédéről szóló életrajz egészen átívelő téma a szent ember aszketikus életvitelének hangsúlyozása.

ASZKETIKUS GYAKORLATOK

A *Vita Aelredi* tanúsága szerint a monostorba való belépésétől kezdve Elréd még inkább visszavonult a világtól, hogy életét teljes mértékben Istennek szentelje. Szerzetesi éve alatt fontos szerepe volt ebben az önmegtartóztatásnak, főleg az étel- és italfogyasztás terén. Láttuk, hogy a ciszterciek által megtestesített szigorúbb élet eszménye miatt lépett be a rievaulx-i monostorba is. A *Vita Aelred*iben megjelenő aszketikus gyakorlatai azonban bőven túlmutatnak a ciszterciek által is alkalmazott benedeki *Regula* szabályain, néhol ellentmondva a mértékletesség elvének. Viszont maga Benedek is rámutat, hogy *Reguláját* csak kezdőknek szánta, és a szerzetesi élet tökéletességét elérni kívánókat Johannes Cassianus művei és a *Vitae Patrum* olvasására buzdítja, amelyeket biztosan használt Walter Daniel is. Michelle Moatt

³⁰ „...super valdissimum torrentem Rie nomine planicie vallis latissime hinc inde circumiacente casas fixere suas. Habitaculi autem sui nomen et loci eiusdem ex duobus composerunt, uidelicet ex ipsius torrentis vocabulo et valle, unde Rievallis nuncupatur. Quam vallem excelsi montes circumambiunt et instar corone circumcingunt, qui arborea varietate vestiuntur amenis que secessibus vicina secreta ministrant et monachis nemorose delicie alterum quodammodo exhibent paradisum.” Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 5.

³¹ Fergusson – Stuart: *Rievaulx Abbey*, 37.

szerint Walter nagy mértékben támaszkodik Szent Vazul *Regulájára* is, amikor Elréd aszketikus gyakorlatait ábrázolja, azonban azt nem lehet tudni, hogy a rievaulx-i monostorban valóban hozzáférhetett-e a *Regula* bármelyik verziójához.³² Brian Patrick McGuire és Aelred Squire kapcsolatot véltek felfedezni Walter leírásai és a kelta aszketikus gyakorlatok között.³³ Squire szerint Elréd viselkedését valószínűleg befolyásolta családjának a Durhamban és Hexhamben található northumbriai szentek sírjainak őrzőjeként betöltött szerepe, amelyet Elréd maga is feltárt a Hexham szentjeiről írt munkájában, valamint Cassianus, Palladius, Jeromos és Nagy Szent Gergely munkáiból is inspirálódhatott.³⁴

A szerző Elréd novíciusi éveit a *Regula* 58. fejezete alapján mutatja be, illetve a *Regula* szerzetesi gyakorlatának három pillére – az imádság (*opus Dei*), olvasás (*lectio divina*) és a kétkezi munka – mentén dicséri szerzetesi kvalitásait.³⁵ A kétkezi munka kapcsán megjegyzi, hogy „bár testében gyenge volt, ragyogó lelke által mégis el tudta végezni azt a munkát, amit erősebb és kitaróbb emberek. Nem kímélte kezének finom bőrét, hanem férfiasan forgatta vékony ujjával a paraszti munka kemény szerszámaikat mindenki csodálatára.”³⁶ A kétkezi munka szükséges velejárója volt ugyan a ciszterciek életének, mégsem önmagában, hanem a krisztusi szegénység eszméjéhez kapcsolva nyerte el spirituális értékét. A ciszterciek a lelki fejlődés eszközeként tekintettek rá, amely a szemlélődéssel együtt közelebb viszi őket Krisztushoz.³⁷

Walter továbbá beszámol arról, hogy Elréd még újoncként épített egy kis kamrát novíciusi házának padlója alá, amely tele volt jeges vízzel, ahová el tudott bújni a többiek elől, hogy „csillapítsa magában a bűnök forrását.”³⁸ Amikor pedig apáttá választották, egyre többet böjtölt annak ellenére, hogy súlyos betegségben szenvedett, amely minden hónapban kínozza őt. Walter diagnózisa a vesekő: részletesen leírja, hogy vizeletében bab nagyságú kődarabok voltak, melyek testén való áthaladásukkor elviselhetetlen kínokat okoztak számára,³⁹ de később az arthritist is említi mint Elréd másik betegségét, amelynek kialakulását a szigorú munkavégzés folyamányának tekinti. Walter szerint Elréd életének utolsó tíz évét folyamatos szenvedés jellemezte.

³² Moatt: *Discipline and the Rule of Basil*, 174.

³³ Uo., 175–177.

³⁴ McGuire: *Brother and Lover*, 60; Squire: *Aelred of Rievaulx*, 12.

³⁵ Szent Benedek: *Regula*, cap. 58. (42–44.).

³⁶ „Qui licet corpus tenerrimum sit sortitus, animi tamen magnitudinis magnificus et mirabilis equiperabat durissimorum hominum et laborissimorum agones. Nec pepercit pelli manum suarum tenerrime, quin potius digitos graciles [sic!] grossa utensilia rusticorum operum uiriliter complectens, admirabiles conatus expressit coram omnibus.” Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 22.

³⁷ Urbán: *Világon kívüli hely*, 131.

³⁸ Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 22.

³⁹ Uo., 49.

A generális káptalan engedményeket adott neki testi gyengesége okán, azonban nem bírta elviselni ezt a „szabadságot”, így elutasította a kivételezést.⁴⁰ Ekkoriban rendelte el, hogy építsenek számára egy kis „mauzóleumot” a vendégszoba mellé, ahová gyakran elvonulhat és imádkozhat. A novíciusi ház alatti kis kamrába és a „sírba” való elvonulás Elréd egyre mélyülő spiritualitását szimbolizálja, és Krisztus testi szenvedéseit jeleníti meg a kereszten, majd három napig a sírban, mielőtt fel-támadt. Walter mindenképpen meg akarta mutatni, hogy Elréd osztozott Krisztus szenvedéseiben, talán még jobban is, mint ahogy azt Benedek előírja.

Elréd életének utolsó négy évére utalva „második Noéhoz” hasonlítja az apátot:

[...] élete bárkáját testében egyetlen könyöknyi szélességbe tömörítette, és e temp-lom anyagát gondosan ápolta és tökéletesítette. Szívének, a szeplőtelen szentélynek minden követ megcsiszolta, és a szigorú élet rendje szerint szögletesre formázta, hogy felépítse belőlük a tökéletesség házát.⁴¹

Walter kiemeli az aszketikus árnyalatát a Noéval – és Jézussal – való összehasonlí-tásnak, amikor azt írja, hogy apátjuk egy „második körülméletésen”⁴² ment keresz-tül az utolsó években: életéből kíméletlenül kiiktatott mindent, ami felesleges, és megvont magától minden olyan szükségletet, ami segített volna neki betegségében. Keveset ivott, és olyan szigorúan böjtölt, hogy végül már az étvágyát is teljesen elveszítette. Alig tapadt hús a csontjaira, kóros soványsága és vékony arca angyali tekintetet kölcsönzött neki. Inkább lelkének egészsége érdekelt, mintsem testének gyógyulása. Az imádságokban és a kontemplációban annyira elmélyült, hogy el is felejtette az ételt.⁴³ Walter célja, hogy megmutassa, hogy Elréd soha nem szűnt meg példát mutatni a szerzeteseknek testével és lelkével, azaz szigorú életvitelével és az egyre intenzívebbé váló imádságok, a Krisztussal való bensőséges kapcsolat kialakítása révén.

A fentebb említett aszketikus gyakorlatok kapcsán párhuzamot lehet vonni Elréd és Szent Bernát között, mivel sok hasonlóság fedezhető fel a két jelentős ciszterci apát életírása között. Szent Bernát életírása, a *Vita prima* több szerző munkája, melynek első könyvét Saint-Thierry-i Vilmost írta még Bernát életében az 1140-es években.⁴⁴ Szent Bernát Elrédhez hasonlóan megvetette az ételt és az italt. Vilmos

⁴⁰ Uo., 39.

⁴¹ „[...] tanquam alter quidam Noe, archam uite sue in unius cubiti latitudine constrinxit, et sarta tecta templi mundissimi sui corporis restauravit in melius, et omnes lapides sanctuarii immaculati pectoris polivit et quadratos reddidit et perpendiculo arctioris conuersacionis in parietem perfectionis copulavit, breuiter Deo uolente comprehendam.” Uo., 40.

⁴² Uo., 41.

⁴³ Uo., 49–50.

⁴⁴ Urbán: A két Szent Bernát pusztasága, 7.

leírja, hogy Clairvaux apátja gyomorajtól szenvedett, és nyelési nehézségei voltak, ezért csak zöldséglevesbe mártott kenyeret fogyasztott.⁴⁵ Bernát ifjú korában egy hideg tóba ugrott, hogy egy hölgy iránti szenvedélyét csillapítsa úgy, ahogy Elréd is jeges vizet használt testi vágyainak kordában tartására. Továbbá Bernát hasonlóképpen vonult el élete végén cellájába, mint ahogy Elréd a „sírboltjába.” Szintén fontos párhuzam, hogy gyenge testalkata és nemesi származása ellenére mindkét ciszterci apát szorgosan végezte a korban alantasnak tekintett kétkezi mezői munkát, helyreállítva ezzel a *Regula* szellemiségét. Szintén meg lehet említeni a párhuzamok között, hogy mindkét apát „a világ zajától” távoli imádságos élet eszményét hirdette, mégis számos alkalommal bonyolódott bele koruk egyházpolitikai ügyeibe, jól lehet Elréd ez irányú tevékenysége lényegesen lokálisabb volt, mint Szent Bernáté, de a rend korai angliai történetének szempontjából mégis kiemelkedő jelentőségű személy volt. Mindenesetre ennyi párhuzam láttán lehetséges, hogy Walter Daniel is használta a *Vita primát* Elréd életrajzának megírásakor.

A ciszterci antropológiában központi szerepe van annak az ágostoni elképzelésnek, mely szerint Isten az embert saját képmására teremtette, azonban az első emberpár által elkövetett eredendő bűn miatt elveszítette az Istenhez való hasonlóságot. Az eredeti istenkép viszont megmaradt az ember lelkében, amit visszanyerhet az isteni kegyelem által. A ciszterci teológia egyik legfontosabb, központi témája a Krisztusról szóló tanítás, amely szorosan összefügg ezzel az antropológiával. Krisztus embersége teszi lehetővé az emberiség számára, hogy a bűnbeesés következtében elbukott embersége átalakuljon és visszaforduljon Isten képmására és hasonlóságára.⁴⁶ Az eredendő bűn lényegét tekintve abban áll, amikor az ember figyelme saját maga felé irányul, az akarata öncélú (*voluntas propria*), és olyan tudásra akar szert tenni, amivel Isten szintjére emelkedhet.⁴⁷ Ez az „öncélú saját akarat” az igazi önismeret, az alázatosság ellentéte, amely Jézus Krisztus nagy tanítása. Ő az, aki az Igazsághoz, vagyis az Istenhez vezető út is egyben.⁴⁸ Az ember számára a cél a földi életben a krisztusi magatartás követése kell, hogy legyen – a saját szemében való lealacsonyodás, szenvedés, mások szolgálata, feltétlen engedelmesség, és önként vállalt szegénység –, és ebből fakad az „új életre való ébredés”, mert azzal, hogy az ember hasonlóná válik hozzá, belső átalakuláson megy keresztül, amely az első lépés a megváltáshoz vezető úton.⁴⁹ Elrédnek ezt a belső átalakulását, Krisztushoz való hasonlóná válását követhetjük nyomon a *Vitában*.

⁴⁵ Saint-Thierry Vilmos: *Vita prima*, 24–27.

⁴⁶ Fejérdy: *Krisztus test szerinti ismeretéről*, 24.

⁴⁷ Németh: *Bevezetés*, 21.

⁴⁸ „Én vagyok az út, az igazság, és az élet.” (Jn 14, 6).

⁴⁹ Fejérdy: *Krisztus test szerinti ismeretéről*, 243.

RIEVAULX, AZ „IRGALOM ANYJA”

A krisztusi példa követésében fontos szerepe van a felebaráti szeretetnek és mások szolgálatának. Ezért is nevezték a ciszterci monostort a „szeretet iskolájának” (*schola caritatis*), ahol a szerzetesek megtanulnak a szeretet három dimenziójának megélésén keresztül, önmaguk és testvéreik helyes ismerete és szeretete által eljutni Isten valóságos megismeréséig.⁵⁰ A ciszterciek a testvéri szeretet tökéletes példájának tekintették Jézus irgalmasságát és megbocsátását, aki nemcsak barátait, hanem az őt keresztre feszítőket is szerette. Önként vállalt emberi szenvedése és ellenségei iránt tanúsított együttérzése révén az irgalom példaképévé vált.⁵¹ Az a szerzetes, aki készségesen elviseli a személye felé irányuló sértéseket és bántásokat, már kifejlesztette magában az együttérzés és az empátia képességét, amellyel követi a krisztusi példát. Az együttérzés képessége abból fakad, hogy a szerzetes felismeri saját esendőségét, hogy a bűnös lét minden ember közös állapota, ezáltal pedig képes a másik ember felé is irgalommal fordulni, és úgy azonosulni a szenvedéseivel, mintha az a sajátja lenne. A ciszterci lelkiség eme központi motívuma a *Vita Aelredi* narratívájában is hangsúlyosan megjelenik.

Walter Daniel úgy hivatkozik a rievaulx-i monostorra Elréd apátságának idején, mint a „béke otthonára, az isteni és felebaráti szeretet tökéletes lakhelyére.”⁵² Szerinte Rievaulx – „az irgalom Anyja”⁵³ – egyedülálló, és legfőbb dicsősége, hogy a betegek iránti türelemre és másokkal való együttérzésre tanít. A gyengék és erősek egyaránt békére lelhetnek a monostorban, ahol megtapasztalhatják a szeretet befogadó és örömteli békéjét.⁵⁴ Walter tulajdonképpen úgy ábrázolja az apátságot, mint egy menedékhelyet, ahová Elréd minden olyanleendő szerzetest és laikus testvért befogadott a szeretet és az együttérzés nevében, akiket máshonnan elűldöztek, vagy csak egyszerűen nem fogadtak be. A következő fejezetben számotad arról a nagymértékű növekedésről, amely Elréd kezei nyomán indult el Rievaulx-ban: „Az Atya mindent a kétszeresére gyarapított: úgy a szerzetesek, conversusok és laikusok számát, mint a birtokokét, a földekét és a különböző eszközökét”⁵⁵ ezáltal az egész közösség élete és jótékony munkája sokkal hatékonyabb lett. Leírása alapján Elréd halálakor 140 szerzetest és 500 conversust és laikust számlált a rievaulx-i monostort. A rendi feljegyzések szerint apáti működése alatt

⁵⁰ Uo., 33.

⁵¹ Newman: *The Boundaries*, 54–55.

⁵² Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 29.

⁵³ Uo.

⁵⁴ „[...] ad pacem habendam et pietatem et ad plenissimam possidendam Dei et proximi caritatem.” Uo.

⁵⁵ „Omnia duplicavit in ea, monachos, conversos, laicos, fundos et predia et suppellectilem uniuersam. Religionem uero et caritatem triplicavit quidem.” Uo., 30.

Rievaulx-ban 650 szerzetes és laikus testvér élt.⁵⁶ Továbbá Walter említi, hogy „ünnepnapokon a hívek rajzó méhek módjára özönlik el a templomot úgy, hogy mozdulni sem lehet a sokaságtól.”⁵⁷ Amennyiben csak nagyságrendileg is hihetünk ezeknek az adatoknak, nyilvánvaló, hogy ez óriási szám. Hangsúlyozza, hogy Elréd soha senkit nem bocsájtott el, hanem igyekezett megmenteni és jó útra téríteni az eltévelyedetteket, hiszen „az a ház, amely nem viseltet türelemmel a gyengék iránt, nem nevezhető vallásos intézmények.”⁵⁸ A *Regula* 27. fejezete előírja, hogy az apátnak a lehető legnagyobb gondot kell fordítania a bűnös lelkekre, és követve a jó pásztor példáját, mindent meg kell tennie, hogy egyet se veszítsen el a „juhok közül.”⁵⁹ Ugyanakkor a *Regula* rendelkezik a testvérek felvételének módjáról, illetve az azokkal a szerzetesekkel kapcsolatos teendőkről, akik többszörös büntetés ellenére sem akarnak megjavulni. A *Vitá*ban található leírások ellentmondanak ezen szabályoknak. Walter leírja, hogy Elréd gyakran hagyta egy-egy új bebocsájtást kérő személy monostorba való befogadásáról szóló döntést a szerzetesekre, így ő maga nem is ismert sokakat. Az Elréd által eszközölt ilyen irányú eljárásra azt a magyarázatot adja, hogy rendkívül engedékeny és elnéző volt mindenki gyengesége iránt, és senkinek sem okozott volna csalódást, aki hozzá fordult a szeretet jegyében.⁶⁰ Walter mindezt Elréd együttérzésének és a *caritas* eszményének az ő személyiségén keresztül történő manifesztációjaként interpretálja. A *Vita* újból és újból visszatérő alakja egy mentálisan instabil szerzetes, aki többször el szeretne volna hagyni a monostort, mert nem bírta a szigorú életformát.⁶¹ Vele kapcsolatban is azt hangsúlyozza a szerző, hogy Elréd pusztán imáival jobb belátásra bírta, és nem számított, hogy hányszor vétkezett, az apát mindig megbocsájtott neki, és végül a szerzetes az ő karjaiban hunyt el.

Másutt a szerző Elréd szerzetesekhez való hozzáállását más apátokkal állítja szembe: „Nem úgy és nem azzal a pedáns és oktalan hozzáállással kezelte testvéreit, mint pár ostoba apát, akik ha meglátják, hogy egy szerzetes megfogja egy barát kezét, vagy bármi olyat mond, ami nekik nem kedvükre való, menten kicsapják.”⁶² Ezt annak kapcsán írja, hogy milyen bensőséges és szeretetteljes volt a viszony a szerzetesek és az apát között Rievaulx-ban. Brian Patrick McGuire feltárta, hogyan

⁵⁶ Horváth: Bevezetés, 11.

⁵⁷ „Videres festis diebus in oratorio, tamquam in alieo apes, fratrum turbas constringi et conglomerari, nec premultitudine usquam progredi ualentes [...]” Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 30.

⁵⁸ „Neque domus illa religiosa creditur que infirmos tolerare contempnit.” Uo., 29.

⁵⁹ Szent Benedek: *Regula* 27–28. cap. (25–26.)

⁶⁰ Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 37.

⁶¹ Uo., 24; 30–31.

⁶² „Non sic infrunite agebat cum suis ut est quorundam consuetudo abbatum insipientium qui, si monachus socii manum tenuerit sua uel aliqua dixerit quod illis displiceat, cappam postulant, fratrem spoliant et expellunt.” Uo., 31.

változott az idők során az apát viszonya a szerzetesekhez.⁶³ Míg a korai szerzetesség, azaz annak keleti meggyökeresedése idején úgy gondolták, hogy az apát fokozott törődése a szerzetesekkel inkább csak hátráltatja a közösség vezetőjének saját lelki fejlődését, addig a benedeki *Regulában* már az apát felelős volt a szerzetesei üdvözülésének elősegítéséért. A ciszterci írások pedig egyenesen azt javasolják az apátnak, hogy igyekezzen minél közelebbi kapcsolatot kialakítani a szerzeteseivel annak érdekében, hogy minél intenzívebben tudja támogatni lelki fejlődésüket. Caroline Walker Bynum azt vizsgálta, hogy a ciszterci és más rendekhez (bencések, kanonokrendek) tartozó XII. századi szerzők írásaiban milyen gyakran és milyen formában jelenik meg a mások szolgálatának és a felebaráti szeretetnek a gondolata.⁶⁴ Megállapította, hogy a bencés szerzők műveiben kevés utalás van az egyén pszichológiai fejlődésére vagy az érzelmekre. A felebaráti szeretetet és a monostoron belüli személyes kapcsolatok fontosságát jóval kevésbé hangsúlyozzák, mint például a *Regulának* vagy az apátnak való engedelmességet.⁶⁵ Ehhez képest a ciszterciek nemcsak gyakran utalnak a szeretetre, de az ő szemükben a monostoron belüli személyes kapcsolatok, azaz a közösségi élet hozzájárul az egyéni spirituális fejlődéshez az egymás iránti együttérzés és alázat gyakorlásának következtében.⁶⁶ Ha hihetünk Walternek, és valóban ennyire sokan éltek a rievaulx-i monostorban, akkor nehéz lett volna bensőséges viszonyt kialakítani az összes szerzetessel. Viszont a szerző fontosnak tartotta megörökíteni azt a szellemiséget, amely jellemző volt a rievaulx-i ciszterci közösségre. Ez pedig mindenekelőtt másokkal való együttérzés, a gyengék védelme és a bűnösöknek való megbocsájtás. Walter egy ponton meg is jegyzi, hogy jobban csodálja Elréd jóságát, mint azt csodálná, ha feltámasztott volna négy embert a halálból.⁶⁷ A *Vita* és ezzel Walter Daniel meggyőződésének középpontjában az áll, hogy Elréd leginkább magával ragadó személyiségjegye az volt, hogy őszintén tudta szeretni felebarátait és ellenségeit egyaránt, képes volt ezt a szeretet táplálni és fenntartani a közösség tagjai között, valamint úgy tudott embereket megbékíteni, mint senki más. A szerző az alábbi monológot adja az apát szájába a halálos ágyán, pár nappal a halála előtt:

Tiszta lelkiismerettel éltem közöttetek, hiszen – mint láthatjátok – most, halálos ágyamon is Istent hívom tanúságul, hogy mióta vallásos életet élek, nem volt olyan ember, kinek gonoszsága, rágalmai vagy perlekedése miatt szívemben olyan ellenséges érzés ébredt volna, amely megérte volna a holnapot. Mindig is a béke pártján

⁶³ McGuire: *Friendship and Community*, 120–123.

⁶⁴ Bynum: *The Cistercian Conception of Community*, 273–286.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Walter Daniel: *Epistola ad Mauricium*, 78.

álltam, a belső csend és testvéreim *üdvözülése vezetett. Krisztus kegyelméből lelkem parancsa lett, hogy ne menjen le a nap, míg türelmem helyre nem áll, és elmém ki nem tisztul.*⁶⁸

A *caritas* eszménye a ciszterciék számára a közösség tagjai közötti szeretetet jelentette, ekként egy lépést az Úr iránti végső szeretet felé. Mint azt a *Vita Aelredi* alapján láttuk, ez volt a rievaulx-i közösség életét is meghatározó alapgondolat. A ciszterci teológia egyik legfontosabb témája a közösség és annak Istenhez fűződő kapcsolata. A szeretet és a jótékonyság szorosan összekapcsolódtak a barátság fontosságával a ciszterci közösségekben. A szöveg alapján világossá válik, hogy ez a teológiai koncepció hogyan formálta a közösség működését, különös tekintettel a felebaráti szeretet és a megbocsátás eszméire. Krisztus természete, embersége és szenvedése központi témája volt a XII. századi spiritualitásnak. A szerzetesi gyakorlatban mindez a Krisztussal való azonosulást jelentette azáltal, hogy a szenvedése iránti együttérzést átalakították az embertársaik szenvedésével való együttérzéssé. A ciszterci spiritualításban a Krisztussal való egységre törekvés gondolata központi szerepet tölt be, amit jól nyomon lehet követni az Elrédről szóló életrajzon keresztül.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban a ciszterci rend szellemiségét, eszmeiségét igyekeztem megragadni a *Vita Aelredi* elemzésének segítségével. Az első fejezetben azt vizsgáltam, mit közvetít a szerző, milyen motivációs tényezőket említ meg Elréd ciszterci rendbe való belépésével kapcsolatban. Megítélésem szerint Walter Daniel szemében Elréd világi szolgálatának, I. Dávid udvarában eltöltött fiatalkori éveinek igazi jelentősége az volt, hogy sáfárként, a király közvetlen közelében olyan vezetői képességekre tett szert, amelyeket később, a rievaulx-i ciszterci közösség elöljárójaként kamatoztatni tudott. A szerző ezt az időszakot egyfajta „erényes száműzetésként” mutatta be, párhuzamba állítva Elrédet József és Dániel bibliai alakjával, hangsúlyozva, hogy Elréd mindig is Istennek szentelt életre vágyott, és ennek megfelelően próbált élni már az udvarban is, azonban a jólét, a bőség és a szigorú keretek hiánya megnehezítették ezt. A szöveget elemezve megállapítottam, hogy a szerző az egyszerűséget, a ruha színe által is közvetített tisztaságot, az önmegtartóztató életmódot, a minden

⁶⁸ „Ego cum bona consciencia conuersatus sum inter uos, quia Deum testem inuoco in animam meam utpote constitutus, ut cernitis, in articulo mortis, quod nunquam postquam habitum huius religionis accepi cuiuslibet hominis malicia uel detraccione uel litigio in illum exarsi aliqua commocione, que diei finem in domicilio cordis mei expectare preualuisset. Semper enim pacem diligens et fraternam salutem et propriam quietem, hoc gratia Christi animo imperari ne turbata mentis me e paciencia solis occubitum pertransiret.” Walter Daniel: *Vita Aelredi*, 50.

felesleges dologról való lemondást, azaz az önként vállalt szegénységet, valamint a szeretet által összetartott közösség erejét hangsúlyozza leginkább mint a ciszterci-ekkel rokonítható eszményeket, amelyek leginkább vonzóak voltak Elréd számára. Ugyanakkor a közvetíteni kívánt eszmények mellett a valós indítékokra, körülményekre is kitértem. A Walter Daniel által említett Thurstan érsekkel való találkozás York városának környékén már minden valószínűség szerint Elréd szerzetessé válásának közvetlen előzménye volt, illetve a világi alapító birtokán tett látogatás, majd a monostorba való belépés sem impulzív, a pusztá lelkesedés következtében meghozott döntések eredménye volt. A ciszterci rend angliai megtelepedésében kulcsszerepet játszó személyeket (Szent Bernát, Thurstan érsek, I. Henrik, Walter Espec) egymáshoz is, de I. Dávidhoz is szoros szálak fűzték, így Elréd kapcsolati hálója az életírásban megjelenítetthez képest jóval nagyobb szerepet játszott a ciszterciekhez való csatlakozásában.

A második fejezetben sorra vettem Elréd azon – már ciszterci szerzetesként és később apátként végzett – aszketikus gyakorlatait, amelyeken keresztül Walter Daniel próbálta érzékeltetni a mű alanyának egyre mélyülő spiritualitását, Istenhez való közeledését, és Krisztushoz való hasonlóná válásának folyamatát. Az élet- és italfogyasztás terén mutatott szélsőséges aszkézis, a szigorú munkavégzés és az ezek következtében kialakuló egészségügyi problémák, valamint a különböző kis helyiségekbe (a kamra és a „sír”) történő elvonulás szimbolikusan bemutatja azt a stációkon keresztül vezető utat, melyen haladva Elréd valóban lemond minden feleslegesnek ítélt szükségletről és „bűnös szokásról”, ezzel közelebb kerülve Istenhez, és beteljesítve a fentebb már körvonalazott ciszterci eszményeket. Rávilágítottam a *Vita Aelredi* és a Szent Bernátról szóló életírás (*Vita prima*) első könyve között fellelhető hasonlóságokra az aszketikus gyakorlatok terén, s mindezek alapján felvettem annak a lehetőségét, hogy Walter Daniel is használhatta a Saint-Thierry-i Vilmos által írt szöveget Elréd életrajzának megírásához.

A harmadik fejezetben a *Vita Aelredi* egészen átívelő *caritas* eszményét és annak megjelenését, megnyilvánulását tárgyaltam. A szöveg alapján rekonstruáltam ennek a testvéri, keresztény szeretetnek azon dimenzióit, melyek megélésén keresztül el lehet jutni a végső célig, az Istennel való lelki egységig. Az első lépés a megváltáshoz vezető úton a helyes önismeret (alázat), az ember saját esendőségének és tökéletlenségének felismerése, a krisztusi magatartás követése. A következő lépcsőfok a felebaráti szeretet, amelyre Walter Daniel különösen a rievaulx-i monostorról szóló leírásában összpontosít. A szöveg elemzését követően megfogalmaztam, hogy Elréd és a vezetése alatt álló monostor legfőbb értékének az elesettek, gyengék és betegek iránti türelmet és együttérzést, valamint a bűnösöknek való megbocsájtást tartotta. Az életírásban számos olyan esetet említ a szerző – már az Elréd szerzetessé válása előtti időkből is –, amelyeken keresztül irgalmasságát, együttérzésre, empátiára való képességét, valamint a konfliktusok elsimításában való tehetségét

domborítja ki. Ezek a személyiségjegyek, tulajdonságok pedig nem is elsősorban Elrédről mint személyről szólnak, hanem sokkal inkább a ciszterciek számára fontos eszményekről, lelkiségről.

BIBLIOGRÁFIA

ELSŐDLEGES FORRÁSOK

- Biblia, Ószövetség. Szent István Társulati Biblia. Sajtó alá rendezte: Rózsa Huba. Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2013, szentiras.hu/SZIT (2022. ápr. 18.)
- Aelred of Rievaulx: *Spiritual Friendship*. Ford. Mary Eugenia Laker SSND. Bev. Douglass Roby. Cistercian Fathers Series 5. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1977.
- Szent Benedek Regulája. Ford. Söveges Dávid. Pannonhalma: Bencés, 1995, pannonhalmifoapatsag.hu/wp-content/uploads/2019/01/regula_magyar.pdf (2022. ápr. 20.)
- Walter Daniel: *Vita Ailredi Abbatis Rievall' / The Life of Ailred of Rievaulx*. Ed. and trans. Maurice Powicke. Oxford: Clarendon Press, 1950.
- William of Saint-Thierry – Arnold of Bonneval – Geoffrey of Auxerre: *The First Life of Bernard of Clairvaux*. Ford. Hilary Costello. Cistercian Fathers Series 76. Collegeville, MN: Liturgical Press, 2015, 1–78.

SZAKIRODALOM

- Burton, Janet: *The Monastic Order in Yorkshire, 1069–1215*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Bynum, Caroline Walker: *The Cistercian Conception of Community: An Aspect of Twelfth-Century Spirituality = The Harvard Theological Review*, October 1975, Vol. 68, No. 3/4, 273–286, DOI: 10.1017/S00178160001720X.
- Christensen, Katherine: *Walter Daniel's Life of Aelred of Rievaulx. The Heroism of Intelligence and the Miracle of Love = Jason Glenn (ed.): The Middle Ages in Texts and Texture. Reflections on Medieval Sources*. Toronto: University of Toronto Press, 2011, 217–230.
- Dutton, Marsha: *The Conversion and Vocation of Aelred of Rievaulx: A Historical Hypothesis = Daniel Williams (ed.): England in the Twelfth Century*. Woodbridge: Boydell Press, 1990, 31–49.
- Fejérdy Judit Mónika: *Krisztus test szerinti ismeretétől – Krisztus lélek szerinti ismeretéig. Clairvaux-i Szent Bernát krisztológiai tanítása beszédei alapján*. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar, 2013.
- Fergusson, Peter – Stuart, Harrison: *Rievaulx Abbey: Community, Architecture, Memory*. New Haven: Yale University Press, 2000.
- Green, Judith: *David I and Henry I = The Scottish Historical Review* April 1996, Vol. 75, 1–19. DOI: 10.3366/shr.1996.67.1.1.
- Haseldine, Julian: *Friendship and Rivalry: The Role of Amicitia in Twelfth-Century Monastic Relations = Journal of Ecclesiastical History*, July 1993, Vol. 44, 390–414. DOI: 10.1017/S0022046900014159.
- Heffernan, J. Thomas: *Sacred Biography: Saints and Their Biographers in the Middle Ages*. Oxford: Oxford University Press, 1988.

- Horváth Olga O. Cist.: Bevezetés. Rievaulx-i Boldog Elréd: A tizenkét éves Jézusról és Oratio Pastoralis. Budapest: L'Harmattan, 2009, 7–12.
- Jamroziak, Emilia: *The Cistercian Order in Medieval Europe 1090–1550*. New York: Routledge, 2013.
- Knowles, David: *The Monastic Order in England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1941.
- Lékai Lajos: *A ciszterciek. Eszmény és valóság*. Budapest: Szent István Társulat, 1991.
- McGuire, Brian Patrick: *Brother and Lover: Ailred of Rievaulx*. New York: Crossroad, 1994.
- McGuire, Brian Patrick: *Friendship and Community. The Monastic Experience 350–1250*. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1988.
- Moatt, Michele: *Discipline and the Rule of Basil in Walter Daniel's Life of Ailred of Rievaulx* = *Studies in Church History* 2007, Vol. 43. 169–179. DOI: 10.1017/S0424208400003181
- Haseldine, Julian: *Friendship and Rivalry: The Role of Amicitia in Twelfth-Century Monastic Relations* = *Journal of Ecclesiastical History*, July 1993, Vol. 44, 390–414. DOI: 10.1017/S0022046900014159.
- Newman, Martha: *The Boundaries of Charity: Cistercian Culture and Ecclesiastical Reform 1099–1150*. Stanford: Stanford University Press, 1996.
- Németh Csaba: *Bevezetés = Herczeg Zsuzsa. (szerk.): Clairvaux-i Szent Bernát: A kegyelemről és a szabad elhatározásról: Hogyan szeressük Istent?* Budapest: Kairosz Kiadó, 5–31.
- Powicke, Frederick Maurice: *Introduction = Powricke, M. F. (szerk.): Walter Daniel: Vita Ailredi Abbatis Rievall' / The Life of Ailred of Rievaulx*. Ford. F. M. Powicke. Oxford: Clarendon Press, 1950.
- Urbán Máté: *A két Szent Bernát pusztasága = Péterfi Bence – Vadas András – Mikó Gábor – Jakab Péter (szerk.): Micae Mediaevales II. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest: ELTE BTK Történelemtudományi Iskola, 2012, 45–58.
- Urbán Máté: *Világon kívüli hely a világ közepén. Remeterendi és ciszterci tájszemlélet a 11–12. századi elbeszélő források alapján*. Budapest: ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2013.